

Шелюх О. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри гуманітарних наук,
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ МОВНОГО ПРОСТОРУ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ВИМІРІ

Український **мовний простір** надзвичайно давній і незмінний, адже існує орієнтовно 3-7 тисячоріч. Для підтвердження давності і незмінності нашого мовного простору можна взяти до уваги думки щонайменше двох учених зі світовим іменем, котрих ніяк не запідозриш у кон'юктурі. Польський мовознавець Михайло Красуський, який вільно володів багатьма мовами, у праці «Древность малороссийского языка» (1880) стверджував, що українська мова старша не тільки від усіх слов'янських, а й від санскритської, грецької, латинської та інших арійських мов.

Відомий же російський історик Василь Ключевський свого часу на питання «Як розмовляли на Київській Русі?», – відповів, що так, як сьогодні розмовляють українці (малороси). Отже, ми здавна живемо на цих землях і здавна розмовляємо українською, і цей мовний простір наш.

Варто зауважити, що мова часто була і є засобом політичного маніпулювання, окреслення політичного простору держави. Не раз на примітивному рівні йдеться про рівність становища мов в Україні. Рівність розуміємо, по-перше, як не однакові функції сильного і ослабленого, здорового і хворого. Рівність – це пільга слабшому. По-друге, наша держава не одна на Землі, отже, говорити про рівність слід у світовому контексті: якщо російська є державною в Росії, польська – у Польщі, то українська є державною в Україні, – усі мови рівні, кожна має свою домівку. Проте в українському соціолінгвістичному просторі маємо парадоксальний факт нерівності, розбіжності у визначенні поняття рівності мов.

Зарубіжні джерела подають ґрунтовні дослідження соціопсихологічних процесів, що відбуваються в країні, у якій функції рідної мови поступово перебирає на себе інша мова, – найчастіше це мова, нав'язана колонізатором у випадку колоніальної залежності країни. Щодо України, то ця колоніальна радянсько-тоталітарна

залежність, очевидно, і є причиною розбіжностей ідентичностей у межах народу, що й породжує явище двомовності.

Доречними в цьому контексті є дослідження Жана П'єра Жанто, швейцарського соціолінгвіста, який вивчав ситуацію двомовності в Білорусі, країні з таким же пострадянським минулим, як і Україна. Результати проведеного опитування вразили: білоруси, самі відхиляють свою мову на маргінес, обираючи російську мовою навчання, і лише незначна частина (2%) вважала, що білоруська повинна бути мовою освіти й науки (1, с. 211–221). Відповідно, можливі три варіанти поділу суспільства на три групи за особливостями вживання мов і мовної поведінки в суспільстві, де одні – поборники усього російського, інші – виступають на захист мови-підлеглої, за все білоруське, а третя група – «прихильники status quo, тобто рівноправності обох мов» (1, с. 216).

Подібна ситуація в Україні виникла, на думку Л. Масенко, з поділом суспільства на три групи за особливостями вживання мов і мовної поведінки, але із суттєвою відмінністю – у нас він має виразний територіальний вимір. Країну поділено на українськомовний Захід та російськомовні Схід і Південь з перехідною зоною Центральної України.

Вважаємо, розкол України, що виник на мовному ґрунті, – це, без сумніву, не тільки опозиція двох мов, це протистояння ідентичностей та цивілізаційних орієнтацій населення. Осмислюючи причини й масштаби розбіжностей між українськими ідентичностями, Іван Багрянний стверджував, що на них значною мірою вплинув досвід Другої Світової війни.

Тому, спробуймо з'ясувати, чому в Україні виникли суттєві територіальні мовно-культурні розбіжності, що є причинками до послаблення національної безпеки.

По-перше, приєднання західноукраїнських земель до УРСР реалізувало надзавдання Росії – максимально розширити кордони російсько-радянського впливу, зокрема й російської мови.

По-друге, у західноукраїнських землях протягом усього XIX ст. – поч. XX ст. умови для суспільно-політичного і соціокультурного життя були більш сприятливими. Для прикладу, в Галичині і Буковині виходили нові газети, журнали, зокрема «Літературно-науковий вісник», було створено наукові осередки, сформувались середовища національно-свідомої еліти, яка опікувалась «культурними і політичними потребами свого народу та дбала про утвердження української мови в усіх сферах суспільного життя» (2, с. 215).

Третя причина – організований тоталітарним режимом Голодомор підірвав соціальну базу української мови і призвів до відновлення досягнутого ще в самодержавній Російській імперії поділу України на

російськомовні міста і промислові центри та українськомовні села й невеликі містечка. При цьому найбільшого зросійщення зазнали Крим і Донбас.

Якщо говорити про Донбас, то специфіка його економічно-промислового розвитку призвела до високого рівня русифікації цього регіону. Помітний розвиток постійно потребував нових робочих сил (працівників), що спричинило масове заселення Донбасу народністю з різних куточків Союзу, і це зумовило поліетнічний склад його (Донбасу) населення, хоча і за цих умов українці все-таки чисельно у відсотковому відношенні переважали.

Ну і врешті по-четверте, серйозною проблемою були надзвичайно ідеологічно грамотні люди, що з'явилися на території західноукраїнських земель УРСР. Мету їхньої діяльності можна назвати стратегічною, оскільки вони втілювали політику радянського керівництва щодо повної денаціоналізації українців, знищення їх з національної, мовної і геополітичної карти світу.

Отже, бачимо, що в історії справді зафіксовані причини виникнення відмінних мовних середовищ в Україні, що становлять загрозу україномовному простору і є підставою для появи та існування такого мовного явища як білінгвізм. Й розуміємо, що проблема порушення чи зміщення мовного простору спричиняє проблему мовної безпеки як одного з найважливіших чинників національної і державної цілісності й потребує серйозного вивчення і правового вирішення. Тут, очевидно, на нашу скромну думку, потрібно враховувати й історичний досвід, й, звісно, досвід тих країн, які мають спільне або подібне мовно-політичне минуле.

Список використаних джерел:

1. Жан Пьер Жанто. Статистический способ изучения социолингвистической ситуации в г. Минске «Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы: матэрыялы III Міжнародн. кангрэса бела русі стаў «Беларуская культура ў дыялогуцывілізацый. Менск 2001.

2. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Книги-XXI. Чернівці 2007. Ч. 2.